

Nr 33

Justitieutskottets betänkande i anledning av motioner om tillhandahållande av dom utan kostnad, m. m.

Motionerna*Motionsyrkandena*

I motionen 1973: 263 av fru Gradin m. fl. (s) hemställs att riksdagen hos Kungl. Maj:t begär förslag som innebär att domstol alltid låter parterna personligen erhålla egen kopia av dom i mål utan kostnad och att riksdagen som sin mening uttalar att part alltid skall ha egen kallelse till förhandling vid domstol.

I motionen 1973: 1080 av herr Israelsson m. fl. (vpk) yrkas dels att riksdagen hos regeringen hemställer om förslag till sådana ändringar i berörda författningar och kungörelser att alla parter och deras ombud vid mål i svenska domstolar, utan särskild hemställan eller kostnad för mottagarna, från domstolarna erhåller var sitt exemplar av följande handlingar i kopior: kallelse till förhandling, protokoll från förhandling, dom och vadeinlagor, dels att tiden för överklagande av dom räknas från den tidpunkt då berörd part, genom skriftlig delgivning av domen med rekommenderad postförsändelse, rimligen bort ha tagit del av domens innehåll.

Motiveringar

Till stöd för yrkandet i motionen 1973: 263 anförS inledningsvis att avsevärd kostnad kan uppstå för en enskild part i en process genom att han måste erlägga avgift för utfående av domen i målet. Vidare påpekas att — till följd av att ombud är behörigt att motta delgivning av handlingar — vissa mål, t. ex. skilsmässor och ägotvister, handläggs utan att parterna är personligen närvarande. Anledningen härtill är enligt motionärerna att parterna inte ens underrättats om tidpunkten för förhandlingen eller att endast ombudet kallats och att denne underlåtit att underrätta klienten om tidpunkten. Det förekommer också att ombudet men inte parterna personligen får underrättelse om när dom i målet meddelas. Enligt motionärerna är inte minst från rättssäkerhetssynpunkt de påtalade problemen allvarliga. Många skäl talar därför för att domstol alltid bör tillställa enskild part en egen kallelse till förhandlingen även i sådana fall när talan förs genom ombud. Likaså borde enligt motionärernas mening kontakten mellan klient och ombud underlättas om

de får var sin kopia av domen. De kan då var för sig i lugn och ro penetrera resultatet och avgöra om domen skall överklagas.

I motionen 1973: 1080 framhålls att det från rättssäkerhetssynpunkt borde vara angeläget att såväl parterna som deras ombud verkligen får del av handlingarna i ett mål vid domstol. Om parten och hans ombud bor på skilda orter kan det också medföra åtskilliga besvär och kostnader för parten att personligen uppsöka ombudet och få del av handlingarna och läget i målet. Är förhållandet mellan parten och ombudet mindre bra ökar svårigheterna. Enligt motionärerna känner parten bättre till de grundläggande omständigheterna i målet och kan därför bäst bedöma om de refererats riktigt eller ej. Att parten får kännedom om domens innehåll kan också medföra att oegentligheter undviks av ombud som har fullmakt att utkvittera utdömda belopp. I motionen påpekas också att flertalet parter, som för gemensam talan och har fri rättegång, endast är berättigade att erhålla ett exemplar av domen. Slutligen anser motionärerna att domar av mer allmänt intresse bör finnas tillgängliga för allmänheten på bibliotek.

Gällande ordning

Förhållandet mellan part och ombud

Enligt svensk rätt föreligger det ej någon skyldighet för part att i rättegång anlita biträde eller ombud. Det ankommer i stället på parten att avgöra om han skall utföra sin talan själv eller låta annan person göra det. I tvistemål gäller enligt 12 kap. 8 § rättegångsbalken (RB) att om parten vill föra talan genom ombud, skall han ge ombudet skriftlig eller muntlig fullmakt, vilken enligt 12 § skall avse visst mål eller rättegång i allmänhet och kan inskränkas till att gälla viss domstol eller viss förhandling. I 14 § anges i vilka avscenden ett ombud får handla på partens vägnar. Huvudprincipen härvidlag kan sägas vara att ombudet får vidta alla åtgärder som behövs för processföringen. Bl. a. ingår det i ombudets behörighet att motta delgivning av inlagor och andra handlingar, dock ej föreläggande för parten att infinna sig personligen. Fullmakt för rättegång i allmänhet medför ej behörighet att motta delgivning av stämning i brottmål och indispositiva tvistemål. I fråga om åtgärder som inte har nödvändigt samband med processföringen, t. ex. att motta delgivning av stämning och att ingå förlikning, får inskränkning ske i ombudets behörighet. Anledningen till att inskränkning av behörigheten är tillåten endast beträffande vissa särskilda åtgärder är såväl det allmänna intresset av rättegångens obehindrade förlopp som motpartens intresse av att det ombud med vilket han inlåter sig i förhandling äger full befogenhet att vidta alla för rättegångens genomförande erforderliga handlingar.

Fullmakten kan enligt 18 § när som helst återkallas av parten.

Ombudets ansvar gentemot parten regleras av de civilrättsliga reglerna om syssломannaskap. Även om instruktioner, som meddelats ombudet vid sidan av fullmakten, saknar betydelse från processuell synpunkt, kan ett överträdande av instruktionerna medföra ersättningskyldighet och eventuellt straffansvar för ombudet.

Om parten anser att bestämmelserna i RB ger ett ombud för vidsträckt behörighet, kan han själv föra sin talan och härvid utnyttja sin rätt enligt 12 kap. 22 § RB att anlita rättegångsbiträde.

I brottmål gäller att försvarare har samma ställning som rättegångsbiträde. Är den tiltalade inte skyldig att inställa sig personligen vid förhandling, kan han låta ett ombud föra sin talan, varvid bestämmelserna i 12 kap. RB blir tillämpliga.

I fråga om ombud som är advokater gäller enligt 8 kap. 4 § RB att de vid utövande av sin verksamhet skall redbart och nitiskt utföra anförtrödda uppdrag och i allt iakttä god advokatsed. Sveriges advokatsamfund har tillsyn över advokatväsendet och kan efter omständigheterna utesluta advokat ur samfundet eller meddela honom varning eller erinran, om han inte fyller de plikter som åvilar honom. Viss tillsyn utövas även av justitiekanslern.

Allmänt om delgivning

Bestämmelser om delgivning av handlingar finns i delgivningslagen (1970: 428) och delgivningskungörelsen (1970: 467), vilka i huvudsak innehåller följande i fråga om delgivning med enskild person.

Delgivning ombesörjs av domstol eller annan myndighet. Om det kan ske utan olägenhet kan emellertid part eller sökande själv tillåtas sörja för delgivningen. Vid delgivning gäller som huvudregel att handlingen skall överbringas till den sökta personligen. Om den med vilken delgivning skall ske har ombud i målet eller ärendet bör emellertid handling, som ombudet är behörigt att motta, överbringas till ombudet. Överbringas handlingen till huvudmannen bör ombudet underrättas härom. Om annat ej följer av fullmakt är ombudet, som tidigare framhållits, behörigt att motta delgivning av inlagor, beslut och andra handlingar. Detta gäller dock ej handling som avser föreläggande för huvudmannen att infinna sig personligen eller att eljest personligen fullgöra något. Anträffas ej den som söks för delgivning kan handlingen i stället under vissa förutsättningar lämnas till vuxen medlem av hans hushåll, hyresvärd eller anställd.

Delgivning sker vanligen genom att handlingen översänds i brev med begäran om delgivningserkännande. Finns det anledning anta att parten ej kommer att erkänna mottagandet av handlingen eller att erkännandet skall komma för sent får postdelgivning tillgripas, varvid den sökta genom postverkets försorg får utkvittera handlingen. Om inget av dessa

delgivningssätt är till fyllest kan delgivning ske genom särskild stämningssman. Till ledning för en uppskattning av det totala antalet delgivningar kan nämnas att enbart till delgivningscentralen i Stockholms polisdistrikt under år 1972 inkom 80 720 ärenden om stämningssmannadelgivning. Av de under samma år handlagda delgivningsärendena ledde 40 583 till fullbordade delgivningar medan i återstoden, 40 889 ärenden, delgivningshinder förelåg.

Har den som söks för delgivning mottagit handlingen i huvudskrift eller styrkt avskrift eller kopia anses delgivning ha skett oavsett på vilket sätt den kommit honom till handa. Likaså anses delgivning ha skett om den sökte vid post- eller stämningssmannadelgivning vägrat att ta emot handlingen.

I fråga om föreläggande eller beslut som meddelas vid förhandling anses delgivning därav ha skett med den som var närvarande när beslutet meddelades. Om det begärs skall domstolen skyndsamt tillhandahålla utskrift av beslutet.

Kallelse till förhandling

Att en part låter talan utföras av ett ombud befriar inte parten från skyldighet att själv närvara i rätten när så anses påkallat. Parten är ju i regel den som bäst känner till de faktiska omständigheterna i målet och hans hörande är därför av stort värde för utredningen. Vidare gäller att endast de uppgifter och omständigheter som framkommer vid huvudförhandlingen får ligga till grund för målets avgörande. Härtill kommer att varje uppskov med huvudförhandlingen medför betydande olägenheter och bör undvikas. Redan i förväg bör därför åtgärder vidtas för att vid den utsatta huvudförhandlingen någon brist i möjligheterna att utreda målet inte skall uppstå. I enlighet härmed stadgas i 11 kap. 5 § RB att vid huvudförhandling i tvistemål inför underrätt eller hovrätt part skall infinna sig personligen om hans närvaro ej kan antas sakna betydelse för utredningen. När det gäller annan förhandling i underrätt liksom huvudförhandling i högsta domstolen är läget i viss mån ett annat och partens personliga närvaro är därför påkallad om det erfordras för utredningen eller handläggningen.

I brottmål om allmänt åtal gäller som huvudregel enligt 21 kap. 2 § RB att den tilltalade är skyldig att inställa sig personligen såvida inte anledning saknas att ådöma annan påföljd än böter och hans närvaro kan antas vara utan betydelse för utredningen. Vid huvudförhandling i hovrätt gäller personlig inställeskyldighet om den tilltalade dömts eller kan komma att dömas till minst sex månaders fängelse eller internering, så ock eljest om hans närvaro ej kan antas sakna betydelse för utredningen. I högsta domstolen är enligt RB personlig inställelse erforderlig endast om den är påkallad för utredningen. I mål om enskilt åtal gäller i huvudsak samma regler som i tvistemål.

Såväl i tvistemål som i brottmål gäller att hinder för huvudförhandling skall anses föreligga om part som skall komma personligen tillstädes uteblivit eller endast inställt sig genom ombud. Om det ej finns anledning att ådöma annan brottspåföljd än böter och saken ändå kan nöjaktigt utredas får dock brottmål avgöras utan hinder av den tilltalades utevaro.

Det ankommer på rätten att avgöra om part skall komma personligen tillstädes eller tillåtas inställa sig genom ombud samt att utfärda kallelse på parterna. Kallelse kan utfärdas antingen muntligen vid en förhandling och anses då delgiven närvarande parter och ombud eller skriftligen, varvid den skall delges parterna. Rätten kan därvid förelägga part att vid vite inställa sig personligen eller förordna om att han skall hämtas.

Protokoll och dom

Inledningsvis kan nämnas att under år 1971 uppgick antalet slutligt handlagda tvistemål vid tingsrätterna till 57 090, däri inräknat mål som avskrivits eller avgjorts utan förhandling. Antalet tvistemålsdomar var under samma tid 44 701, varav 36 494 domar i familjemål.

I 17 kap. 9 § och 30 kap. 7 § RB stadgas att då huvudförhandling ägt rum skall — om det kan ske — domen avkunnas samma dag eller senast nästa helgfria dag. Avkunnande sker genom att domen i dess helhet uppläses eller att domskäl, domslut och fullföljdshänvisning återges. Avkunnas ej domen vid huvudförhandlingen skall den avkunnas vid annat rättens sammanträde eller också meddelas genom att den hålls tillgänglig för parterna på rättens kansli. Vid huvudförhandlingen skall underrättelse lämnas om tiden och sättet för domens meddelande. Det samma gäller då tvistemål avgörs vid sammanträde för muntlig förberedelse. Om mål i andra fall avgörs utan huvudförhandling skall domen meddelas genom att hållas tillgänglig på rättens kansli. Underrättelse om tiden för meddelandet skall senast samma dag sändas till parterna. Har skiljaktig mening förekommit skall denna meddelas parterna på samma tid och sätt som domen. Vad nu sagts gäller även slutliga beslut oavsett om de intas i protokoll eller sätts upp särskilt.

Om parten har ombud är denne som framgår av vad tidigare anförts behörig att mottaga underrättelse om tid för meddelande av dom.

Någon allmän skyldighet för domstol att underrätta part om innehållet i domar, beslut och protokoll finns inte. I fråga om brottmål gäller emellertid enligt 30 kap. 7 § RB att när målet avgjorts underrättelse om utgången snarast skall ges den tilltalade. Sådan underrättelse skall på sätt närmare framgår av kungörelsen (1970: 85) om skyldighet för domstol att underrätta tilltalad om dom m. m. ske genom att avskrift av domen — i vad den innehåller uppgift om bl. a. domslutet samt tid och sätt för fullföljd av talan — sänds till den tilltalade i van-

ligt brev. Detsamma gäller i fråga om särskilt uppsatta slutliga beslut. Om beslutet ej uppsatts särskilt skall i stället underrättelse om dess innehåll samt om tid och sätt för fullföljd av talan sändas. I samtliga fall skall underrättelse sändas inom en vecka från den dag avgörandet meddelades. Vidare stadgas i kungörelsen (1964: 635) angående underrättelse om dom i vissa brottmål m. m. att vid dom på villkorlig dom underrättelse om domen skall sändas till den tilltalade i vanligt brev samt att dom eller beslut i militärt brottmål som rör ansvar för brott av krigsman eller eljest i mål om ansvar för ämbetsbrott skall delges den tilltalade. Detsamma gäller då dom meddelas i den tilltalades frånvaro och denne är intagen på sjukhus med stöd av bestämmelser i lagen om beredande av sluten psykiatrisk vård i vissa fall eller inskriven i specialsjukhus med stöd av lagen angående omsorger om vissa psykiskt utvecklingsstörda. Slutligen är genom nyssnämnda kungörelse, lagen (1964: 541) om behandling i fångvårdsanstalt och kungörelsen (1964: 630) om vissa föreskrifter om tillämpningen av lagen om behandling i fångvårdsanstalt sörjt för att tilltalad som är häktad eller eljest intagen i fångvårdsanstalt erhåller del av dom eller domsbevis i mål mot honom. Som allmän regel härvidlag gäller att när avskrift av dom eller beslut skall sändas beträffande två eller flera tilltalade, skall för envar av dem sändas avskrift av domen eller beslutet eller de delar därav som angår honom.

Särskilda bestämmelser gäller också beträffande s. k. tredskodomar, vilka under vissa förutsättningar kan meddelas i dispositiva tvistemål om den ene parten uteblir från förhandling, och utslag i lagsökningsmål, varigenom borgenärs talan bifallits. Enligt 33 kap. 5 § RB och 17 § lagen (1946: 808) om lagsökning och betalningsföreläggande skall tredskodom och lagsökningens utslag genom rättens försorg delges dels om de innebär att fordran fastställts att utgå med särskild förmånsrätt i fast egendom eller tomträtt, dels om den part som yrkat tredskodom eller ansökt om lagsökning begär det, dels ock om part beviljats rätts hjälp genom beslut av rättshjälpsnämnd. Slutligen gäller att beslut, som innebär föreläggande för part att företa någon processuell handling, och vissa beslut som meddelats under rättegång och mot vilka talan skall föras särskilt, måste delges den beslutet avser.

I sammanhanget må nämnas att enligt 21 § lagen (1973: 188) om arrendenämnder och hyresnämnder slutligt beslut skall tillställas part genom nämndens försorg, dock ej vissa avskrivningsbeslut som meddelats vid förhandling. I 30 § stadgas att beslutet skall tillställas parten i vanligt brev varjämte meddelas bestämmelser om inom vilken tid beslut skall sändas. Lagstiftningen trädde i kraft den 1 juli 1973 samtidigt som utgångspunkten för beräkning av fullföljdstiden ändrades från delgivningsdagen till dagen för beslutets meddelande. Under förarbetena till lagstiftningen framhölls i en inom justitiedepartementet

upprättad promemoria (Ds Ju 1972: 5 s. 138—140) att det förhållandet att man vid förfarandereglerernas tillkomst valt det tidigare systemet för beräkning av fullföljdstiden främst berodde på att parterna på hyresmarknaden vant sig vid ett sådant system från hyresregleringsprocessen. Systemet var tillförlitligt vid delgivningar av beslut men innebar samtidigt enligt promemorian vissa olägenheter. För att komma till rätta med olägenheterna utan eftersättande av rimliga krav på tillförlitlighet i delgivningen föreslogs i promemorian en övergång till ett system i huvudsaklig överensstämmelse med vad som gäller i fråga om meddelande och delgivning av dom i brottmål. Förslaget biträdades av föredragande statsrådet (se prop. 1973: 23 s. 142). Den i hyresregleringslagen (1942: 429) tidigare stadgade fullföljdstiden och skyldigheten för domstol att tillställa part beslut var motiverad med att överensstämmelse skulle råda med vanliga regler i administrativ process (se prop. 1943: 91 s. 3).

Enligt expeditionskungörelsen (1964: 618) skall i de fall och i den ordning som anges i kungörelsen erläggas avgift för expedition (expeditionsavgift) eller avgift för ansökan vid domstol (ansökningsavgift). Denna avgiftsplikt har ansetts vila på grundsatsen att den som vänder sig till domstolen och tar dess arbetskraft i anspråk också skall bidra till täckande av den kostnad som han därigenom orsakar det allmänna. Även statsfinansiella skäl har åberopats (se prop. 1964: 75 s. 308—309).

I fråga om avgifter för expeditioner och ansökningar vid domstol innebär bestämmelserna i huvudsak följande. Fria från avgift är bl. a. krigsman i militärt mål och värnpliktig vid talan mot beslut varigenom böter ådömts honom enligt värnpliktslagen, åtalad och sådan målsägande som fört talan om enskilt anspråk samt den som övertagit målsägandens anspråk beträffande dom eller slutligt beslut i brottmål, dock ej i fråga om dom som utfärdas i förenklad form, samt häktad i det mål vari han är häktad. Avgiftsfriheten gäller intill dess målet avgjorts. Expedition som endast utlämnas på begäran skall även därefter utlämnas avgiftsfritt om den begärs före fullföljdstidens utgång eller, i fall då talan ej får fullföljas, inom två veckor från det domen vunnit laga kraft. Avgiftsfrihet gäller vidare bötfälld i fråga om slutligt beslut i mål om förvandling av böter samt medellös person. Den som äger erhålla expedition utan avgift får endast om särskilda skäl föreligger utfå mer än ett exemplar avgiftsfritt.

Som huvudregel gäller att expedition utfärdas endast på beställning och att avgiftsplikt föreligger endast för den som beställer expeditionen. Med vissa inskränkningar, som i detta sammanhang saknar intresse, är dock käreande, klagande eller sökande vid domstol skyldig att lösa bl. a. dom, slutligt beslut och protokoll som innefattar slutligt beslut. För parter som för gemensam talan skall utfärdas gemensam expedition om de ej begär annat.

Expeditionsavgift utgår enligt en särskild till kungörelsen fogad av-

giftslista. För avskrifter i allmänhet utgör avgiften fyra kronor för varje sida, och för slutligt beslut som utges till lösningsskyldig part är kostnaden vid underrätt 15 kronor och dessutom tre kronor för varje sida samt vid överrätt 35 kronor och dessutom tre kronor per sida. Dom som utges till lösningsskyldig part och ej är utfärdad i förenklad form debiteras i underrätt med 35 kronor och dessutom med 10 kronor per sida och i överrätt med 60 kronor och 10 kronor per sida. Avgift utgår dock ej för kopior eller avskrift av underrätts dom eller beslut som är fogat vid överrättens avgörande. Ej heller utgår avgift för avskrift av skiljaktig mening som utlämnas samtidigt med dom eller beslut. För domar och beslut som utges till part som ej är lösningsskyldig utgår avgift som för avskrift.

Förutom den i expeditiönskungörelsen stadgade avgiftsfriheten gäller enligt rättshjälpslagen (1972: 429) att såsom kostnad för den rättshjälpsstaten betalar anses bl. a. avgift som enligt expeditiönskungörelsen utgår för ansökan och expedition vid bl. a. allmän domstol, dock ej i fråga om sådan expedition som utfärdas endast på särskild begäran, om ej expeditionen begärs innan fullföljdstiden utgått.

Fullföljd av talan

I 49 kap. 1 § RB stadgas att talan mot underrätts dom skall föras genom vad. Mot underrätts slutliga beslut skall enligt 2 § talan föras genom besvär. I fråga om vissa beslut, som meddelats under rättegång, gäller enligt 15 kap. 32 § giftermålsbalken, 20 kap. 40 § föräldrabalken samt 49 kap. 3, 4 och 6 §§ RB att särskild talan skall föras genom besvär. Är eljest ej särskilt stadgat i lag får talan mot beslut under rättegång fullföljas endast i samband med talan mot dom eller slutligt beslut i målet.

Bestämmelser om tidsfrister för fullföljd av talan mot underrätts avgörande finns i 50 kap. 1 § RB såvitt gäller dom i tvistemål, i 51 kap. 1 § RB såvitt gäller dom i brottmål samt i 52 kap. 1 § RB såvitt gäller beslut i tvistemål och brottmål. Bestämmelserna innebär i huvudsak följande. I tvistemål skall part anmäla vad hos underrätten inom en vecka från den dag domen gavs samt fullfölja vadet genom att till underrätten inkomma med vadeinlaga inom tre veckor från dagen för domen. I brottmål saknas någon motsvarighet till vadeanmälan och parten har därför endast att inom tre veckor från dagen för domen inkomma med vadeinlaga till underrätten. I fråga om talan mot underrätts beslut gäller som huvudregel att besvärinlaga skall inges till underrätten inom två veckor från beslutets dag. Beträffande beslut under rättegång, som inte meddelats vid förhandling eller sammanträde, räknas dock fullföljdstiden från den dag klaganden erhöll del av beslutet. Vidare gäller att vid vissa beslut under rättegång enligt 49 kap. 3 eller 4 § RB klaganden måste anmäla missnöje för att bevare sin rätt till fullföljd.

Rättsmedlet mot hovrätts dom är enligt 54 kap. 1 § RB revision och mot hovrätts beslut besvär enligt 2 §. För att talan mot hovrätts beslut eller dom skall kunna prövas erfordras i de flesta fall särskilt tillstånd. Tiden för ingivande av revisions- eller besvärslaga är enligt 55 kap. 1 § och 56 kap. 1 § RB fyra veckor från dagen för hovrättens avgörande. I fråga om beslut under rättegång som ej meddelats vid förhandling räknas fullföljdstiden från delgivningsdagen. Beträffande vissa beslut föreligger skyldighet att anmäla missnöje.

Om en fullföljdsinlaga inom rätt tid av misstag inlämnas till överrätten i stället för till den domstol som meddelat det överklagade avgörandet skall den enligt 50 kap. 3 §, 51 kap. 3 §, 52 kap. 3 §, 55 kap. 3 § och 56 kap. 3 § RB godtas som ingiven i rätt tid.

I sammanhanget må framhållas att — som tidigare nämnts — genom lagändring, som trätt i kraft den 1 juli 1973, tiden för fullföljd av talan mot hyresnämnds beslut enligt 12 kap. 70 § jordabalken skall räknas från dagen för beslutets meddelande i stället för som tidigare från delgivningsdagen. Under förarbetena till denna ändring framhöll departementschefen (prop. 1973: 23 s. 142) att han i likhet med vad som anförts i en till grund för propositionen liggande promemoria (Ds Ju 1972: 5) fann nackdelarna med den då rådande ordningen påtagliga. I promemorian (s. 138 och 139) påpekades bl. a. att då gällande fullföljdsregler medförde att det tog lång tid att fastställa om ett beslut stod fast eller ej. Vidare kunde part utsträcka klagotiden genom att inte lämna delgivningserkännande, vilket var särskilt otillfredsställande i de fall då motparten hade ett starkt intresse av att tvistefrågan snabbt avgjordes. Otillfredsställande var också att klagotiden kunde bli olika för parterna. Delgivningsbestämmelserna orsakade slutligen arbetsbörda för hyresnämndskanslierna.

Om part har laga förfall för underlåtenhet att inom lagstadgad tid vidta viss åtgärd för fullföljd av talan, t. ex. anmäla vad eller ingiva vadeinlaga, har han enligt 32 kap. 7 § RB möjlighet att få tidsfristen förlängd. Förutsättning härför är att parten inom den för åtgärden stadgade tiden visar sitt laga förfall inför rätten. Laga förfall är enligt 32 kap. 8 § då någon genom avbrott i den allmänna samfärdseln, sjukdom eller annan omständighet, som han ej bort förutse eller rätten ejest finner utgöra skälig ursäkt, hindrats att fullgöra vad som ålegat honom. Som laga förfall anses också då ombud, som vidtalats av parten, haft sådant förhinder och annat ombud ej kunnat anskaffas i tid.

I såväl brottmål som tvistemål gäller enligt 50 kap. 8 och 10 §§, 51 kap. 8 och 10 §§ och 55 kap. 8 och 10 §§ RB att vade- och revisionsinlaga jämte bilagor skall delges motparten för yttrande samt att dennes genmäle skall delges vade- och revisionskäranden. Erfordras ytterligare skriftväxling kan hovrätt eller högsta domstolen förordna härom och därvid meddela närmare bestämmelser om skriftväxlingen. I fråga

om besvärslinlagor stadgas i 52 kap. 7 § och 56 kap. 8 § RB att de skall delges motparten om denne finnes böra höras över besvären. Motpartens hörande är förutsättning för att det överklagade avgörandet skall kunna ändras såvitt gäller hans rätt. Förklaring från motparten skall delges klaganden. Hovrätt och högsta domstolen kan också förordna om ytterligare skriftväxling i besvärsmål.

Övriga handlingar som part utan anmodan från rättens sida inger till denna torde regelmässigt delges eller på annat sätt överbringas till motparten, om de bedöms vara av betydelse i målet.

Publicering av domar, m. m.

Enligt 6 kap. 10 § RB skall i varje mål parternas inlagor och andra handlingar samt rättens protokoll jämte avskrift av domar och särskilt uppsatta beslut sammanföras till en akt. I denna skall också i någon form redovisas kallelser, förelägganden och andra beslut som ej intagits i protokoll. I 11 § stadgas skyldighet för domstol att föra dagbok över alla mål, upptagande bl. a. datum då målet inkommit och avgjorts. Därjämte skall rättens domar enligt 17 kap. 10 § RB för varje år sammanföras till en dombok. Domböcker och akter ingår i domstolens arkiv och är sålunda tillgängliga för allmänheten.

Alla högsta domstolens avgöranden återges vidare i den på privat initiativ utgivna tidskriften Nytt juridiskt arkiv, avdelning I. Regeringsrättens avgöranden och kammarrättsavgöranden, som bedöms vara av allmänt intresse, utges genom statens försorg i tryckta rättsfallssamlingar. Dessa rättsfallspublikationer finns i den allmänna handeln och torde hållas till handa på mera välsorterade bibliotek. Slutligen må nämnas att referat av hovrättsdomar av allmänt intresse publiceras i Svensk Juristtidning.

Pågående översyn m. m.

Allmänt om delgivning

Efter bemyndigande av Kungl. Maj:t tillkallades år 1972 en särskild sakkunnig för att se över delgivningsbestämmelserna. Enligt utredningsdirektiven (se Ju 1973: 56) är översynen motiverad av de stora effektivitetsförluster som misslyckade delgivningsförsök ofta innebär och de stora kostnader som delgivningsförfarandet vållar det allmänna.

Protokoll och dom

I prop 1973: 87 framläggs förslag till lag om rättegången i tvistemål om mindre värden. Syftet med lagen är att förbättra den enskildes rättskydd främst genom att nedbringa parternas kostnader i rättegångar om mindre värden. Lagen föreslås gälla i tvister där tvisteföremålets värde uppenbart inte överstiger hälften av basbeloppet för oktober föregående

år, dvs. f. n. 3 650 kr. Oavsett värdet skall dock tvist kunna handläggas enligt den nya lagen om den huvudsakligen rör fråga varöver utlåtande har avgetts av reklamationsnämnd. I propositionen anför departementschefen (s. 135) bl. a. att behovet av ett förenklat förfarande i sådana tvistemål är påtagligt och aktuellt samt att frågan om ett förenklat förfarande inte bör uppskjutas någon längre tid. Enligt departementschefen hindrar det sagda inte att frågan om de mindre tvisterna bör kunna tas upp på nytt i samband med en allmän översyn av tvistemålsprocessen. Departementschefen framhåller att en sådan översyn är påkallad av flera skäl och att han kommer att inom kort ta upp frågan om en utredning på detta område. I anslutning till spörsmål om rättegångskostnader i tvistemål om mindre värden behandlas i propositionen även parts skyldighet att erlägga rättegångsavgifter enligt expeditionskungörelsen. Beträffande frågan om skyldighet att lösa dom i målet förutsätter chefen för justitiedepartementet (s. 158), att chefen för finansdepartementet kommer att föreslå Kungl. Maj:t ändrade föreskrifter i huvudsaklig överensstämmelse med vad som föreslås i den till grund för propositionen liggande departementspromemorian (Ds Ju 1972: 6) Rättegången i mindre tvistemål. I promemorian hänvisas till att de belopp som i första hand kâränd har att betala enligt expeditionskungörelsen kan bli tämligen stora samt föreslås bl. a. att både kâränden och svarandén bör kunna få dom i målet utan avgift.

Som svar på en interpellation vid 1972 års riksdag om expediering av domstolshandlingar vid fri rättegång till både part och ombud utan särskild beställning (prot. nr 37 § 6) framhöll justitieministern att frågorna givetvis skulle uppmärksammas när den praktiska utformningen av rätts-hjälpsystemet övervägs. Justitieministern såg emellertid ingen anledning att då föreslå några ändringar i systemet eftersom den gällande ordningen såvitt känt fungerat tillfredsställande. Justitieministern framhöll vidare att frågan egentligen rör förhållandet mellan ombud och hans huvudman och måste lösas dem emellan samt att man troligen inte domstolsvägen eller genom ändring av gällande bestämmelser skulle kunna komma till rätta med eventuella olägenheter i enskilda fall.

Publicering av domar, m. m.

Efter beslut av Kungl. Maj:t pågår i samverkan mellan domstolsväsendets organisationsnämnd och samarbetsorganet för ADB inom rättsväsendet en försöksverksamhet avseende publicering av referat av rättsfall från regeringsrätten och kammarrätterna för åren 1972 och 1973 (se Ds Ju 1972: 12 och 1973: 13). Utfallet av försöksverksamheten kommer att bli vägledande för ett beslut om den fortsatta utgivningen av regeringsrättens årsbok och för överväganden beträffande publiceringen av rättsfall från bl. a. hovrätterna.

Remissyttranden

Utskottet har inhämtat yttrande över motionerna från Göta hovrätt, hovrätten för Nedre Norrland, domstolsväsendets organisationsnämnd, riksrevisionsverket, Föreningen Sveriges tingsrättsdomare och Sveriges advokatsamfund. Domstolsväsendets organisationsnämnd har bifogat yttrande från Stockholms tingsrätt.

Domstolsväsendets organisationsnämnd är i princip positivt inställd till syftet med motionerna men anser att dessa delvis skjuter över målet och att syftet i den mån som framstår som motiverat kan tillgodoses genom mindre genomgripande och kostnadskrävande åtgärder. Stockholms tingsrätt har i huvudsak ingen erinran mot yrkandet i motionen 1973:263 men avstyrker bifall till motionen 1973: 1080. Göta hovrätt, riksrevisionsverket och Sveriges advokatsamfund avstyrker i huvudsak bifall till motionerna. Övriga remissinstanser avstyrker helt motionerna.

Samtliga remissinstanser har utgått från att motionerna ej avser förhållandena i brottmål.

Förhållandet mellan part och ombud

Domstolsväsendets organisationsnämnd (DON) framhåller att förslagen i motionerna i stor utsträckning synes bygga på uppfattningen att kontakten mellan part och ombud ibland inte skulle fungera tillfredsställande. Efter en redogörelse för gällande regler anför DON att förhållandet mellan part och ombud bygger på förtroendet dem emellan. Skulle detta förtroende brista kan parten utnyttja sin rätt att återkalla ombudets fullmakt. DON framhåller vidare att ett ombud har en allmän skyldighet att ta partens intressen till vara, vari bl. a. ingår att hålla parten underrättad om processens gång.

Göta hovrätt framhåller att de av motionärerna väckta frågorna om delgivning av rättegångshandlingar med part personligen rör förtroendet mellan parten och dennes ombud och bör därför lösas dem emellan. Nuvarande bestämmelser medför regelmässigt inga olägenheter och synes enligt hovrättens mening fullt betryggande från rättssäkerhetssynpunkt.

Kallelse till förhandling

DON framhåller att även om domstol inte ansett det erforderligt att kalla en part personligen bör det kunna förutsättas att ombudet i enlighet med vad som måste anses vara god advokatsed underrättar parten om tidpunkten för förhandlingar i målet. Ombudet torde för övrigt enligt DON bäst kunna bedöma om det finns anledning att parten är personligen närvarande även i fall där domstolen ej funnit sådan närvaro behövlig. Både rätten och ombudet kommer således att pröva frågan.

DON anser att i sammanhanget bör beaktas att part, som kallas att inställa sig antingen personligen eller genom ombud, erfarenhetsmässigt ofta tror att han måste inställa sig personligen tillsammans med ombudet, trots att förhandlingen inte är av sådan natur att hans personliga närvaro fyller något egentligt ändamål. Detta kan enligt DON innebära nackdelar för parten personligen från både praktisk och ekonomisk synpunkt.

Ett genomförande av motionsförslagen skulle också enligt DON:s mening innebära viss ekonomisk belastning för domstolarnas del. Om part skall kallas personligen till förhandling, även i de fall då f. n. delgivning av kallelsen bara behöver ske med ombudet, skulle det möjligen innebära ungefär en fördubbling av antalet delgivningsförsändelser i dessa fall. Detta skulle, fortsätter DON, medföra ett inte oväsentligt merarbete för domstolarna. Vidare skulle ökade kostnader uppkomma för statsverket antingen för ett ökat antal postförsändelser om kallelser, som avses i motionen 1973: 1080, sänds i vanligt brev eller för ytterligare delgivningar om delgivning, såsom torde avses i motionen 1973: 263, skall ske.

DON fortsätter:

DON har sig inte bekant att den nuvarande ordningen skulle ha medfört några olägenheter i praktiken. Det är emellertid klart att om en förhandling skulle äga rum utan att parten personligen känner till saken, detta kan vara ägnat att inge betänkligheter. Åtgärder kan därför övervägas i syfte att undvika att en sådan situation skall behöva uppkomma, om det kan ske utan större omgång eller andra olägenheter. En tänkbar ordning kan vara att part, trots att han inte ålagts personlig inställelse, likväl i vanligt brev underrättas om förhandlingen. Delgivning av underrättelsen bör inte förekomma, eftersom det skulle medföra betydande merarbete för domstolen och andra kostnader för det allmänna. Det bör av underrättelsen klart framgå att parten inte behöver inställa sig personligen. Underrättelsen kan lämpligen ske i form av kopia av kallelsen med påtryck av det innehåll som sagts nyss.

Hovrätten för Nedre Norrland framhåller att i sådana fall då parts personliga närvaro ej är erforderlig vid förhandling det bäst torde överensstämma med vad parten önskat vid anlitande av ombud att kallelse endast delges ombudet. Hovrätten anser att i den situationen parten inte bör personligen onödigtvis besväras av processen. Om part i sådant fall skulle personligen erhålla kallelse till förhandling kunde parten förledas att helt i onödan inställa sig. Den avvägning som skett i gällande lag synes enligt hovrättens mening vara lämplig, och det föreligger därför ej skäl till någon ändring i detta avseende.

Stockholms tingsrätt anför att flertalet dispositiva tvistemål avgörs i samband med första inställelse i målet, till vilken parterna vanligen inte kallas personligen. Ett tillgodoseende av motionsförslaget skulle därför innebära en ökning av arbetsbördan därigenom att kallelse till

första inställelse skulle få sändas till både ombudet och parten i stället för till endera. Tingsrätten uppskattar att antalet kallelseförsändelser skulle fördubblas. I de fall mål utsätts till särskild huvudförhandling kallas redan nu i tämligen stor utsträckning parterna personligen, varför antalet kallelseförsändelser i dessa fall skulle ökas endast i blygsam omfattning.

I indispositiva mål kallas parterna enligt tingsrätten mestadels personligen till såväl första inställelse som huvudförhandling.

Tingsrätten fortsätter:

Enskild part måste rimligen hållas underrättad om tiden för sammanträdesdagarna i målet. I den mån så inte sker för närvarande beror det på att man från domstolens sida räknat med som något självklart att ombudet skall hålla sin huvudman fortlöpande underrättad om vad som skall hända och händer i målet. Förekommer det ofta brister i denna service — vilket betvivlas — kan det finnas skäl att lägga en underrättelseskyldighet på domstolen. Det kommer att bli ett ökat arbete för tvistemålskanslierna men sannolikt inte av omfattning att medföra behov av personalökning, enär som underrättelse kan användas kopia av kallelse.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare anför att gällande regler kan medföra att ett tvistemål, i vilket part anlitat ombud, handläggs och avgörs utan att parten personligen haft kännedom därom. Detta torde dock enligt föreningen mycket sällan förekomma i familjemål, enär parterna i dessa regelmässigt åläggs personlig inställelse. I andra tvistemål är parts personliga närvaro vid förhandling i målet icke erforderlig i samma utsträckning, varför kallelse mera ofta delges med ombudet. Ombudet är skyldig att hålla parten underrättad om vad som händer i målet. Dessutom torde, anser föreningen, part som erhåller egen kallelse till förhandling icke sällan känna sig skyldig att inställa sig vid förhandlingen och på så sätt åsamkas besvär och kostnader i onödan. I mål med många parter skulle enligt föreningens mening skyldighet att tillställa varje part egen kallelse innebära ett merarbete för domstolen som ej står i rimlig proportion till det syfte man därigenom vill tillgodose.

Riksrevisionsverket anser att expediering av särskild kallelse direkt till huvudmännen i många fall skulle kunna medföra betydande praktiska svårigheter.

Sveriges advokatsamfund konstaterar att den omständigheten att part som anlitar ombud inte får egen kallelse till domstol, då hans personliga närvaro inte är erforderlig enligt lag, veterligt inte vållat problem. Särskilt gäller detta enligt samfundet i de fall där ombudet är advokat. Om förhållandet mellan advokat och klient fungerar som det skall och om advokaten iakttar god avokatsed, yppas inte några olägenheter. I och för sig anser samfundet att ett bifall till motionsförslagen givetvis skulle bidra till stärkande av den enskilde medborga-

rens rättstrygghet, varför samfundet från den synpunkten skulle kunna vara benäget att föreslå bifall till förslagen. Samfundet vill trots det ifrågasätta om det praktiska behov förslagen avser att fylla är tillräckligt stort för att nu påkalla särskild lagstiftningsåtgärd.

Protokoll och dom

DON anmärker inledningsvis att enbart statsverkets intäkter av lösen av domar 1971 har beräknats till omkring 2 milj. kr. Om expeditiionsavgiften slopas i enlighet med vad motionärerna föreslagit skulle alltså följden bli ett inte alldeles oväsentligt inkomstbortfall för statsverket. DON bortser i fortsättningen från de statsfinansiella aspekter som berörts nu. Skulle domstolarna, i enlighet med vad som förordas i motionen 1973:1080 och — i fråga om dom — motionen 1973:263, bli skyldiga att hålla både parter och ombud till handa skriftliga handlingar i mål kommer det enligt DON:s mening att medföra ett betydande merarbete för domstolarna. Ytterligare minst två exemplar av protokoll och minst ett exemplar av dom måste framställas och expedieras per mål. En genomgång av tvistemålsdomarna vid Sol-lentuna och Färentuna tingsrätt under första halvåret 1972, vilken utförts av DON, ger vid handen att antalet parter per mål i genomsnitt uppgick till något över två samt att ombud förekom på kändesidan i ungefär 53 procent och på svarandesidan i ungefär 16 procent av målen. DON framhåller att protokollen ofta endast skrivs för hand under förhandlingen. Det skulle därför enligt DON:s mening inte vara lämpligt att expediera dem i form av fotokopia.

Att tillställa part, som har ombud, protokoll från förberedelser och andra förhandlingar skulle enligt DON medföra även andra nackdelar än som angetts i det föregående. Sålunda kan processföringen försvåras genom att part själv kan komma att agera i förhållande till domstolen utan att underrätta sitt ombud. DON anser vidare att det torde kunna förutsättas att part ofta inte förstår den rätta innebörden t. ex. i vad som redovisas i ett förberedelseprotokoll. Detta kan medföra att parten i onödan tar kontakt med ombudet som får lägga ner tid på att förklara olika moment i förfarandet för parten, något som i sin mån ökar processkostnaderna. Både ekonomiska och andra skäl talar alltså enligt DON:s mening emot att part genomgående skall få alla handlingar som sagts nu.

Vad härefter angår dom i tvistemål anser DON att det naturligtvis är angeläget att part får kännedom om innebörden av avgörandet. Trots att part skall underrättas om tid och sätt för meddelande av dom och att käranden skall lösa domen torde det förekomma, kanske främst i fråga om svarande som saknar ombud, att parten ändå inte skaffat sig kännedom om utgången i målet. Enligt DON ter sig detta, särskilt i fråga om familjemål, mindre tillfredsställande.

DON avser att, åtminstone för de mest frekventa målen och då i första hand familjemål, söka få fram formulär för domslut i tvistemål som liknar dem som f. n. används i brottmål. I samband härmed anser DON att det lämpligen kan övervägas om inte på det aktuella området ett likartat förfarande kan införas som i fråga om brottmålsdomarna utan att alltför stora olägenheter skulle behöva uppkomma för domstolarna. Underrättelse bör i så fall ske till båda parterna och, som sker i brottmål, sändas i vanligt brev.

Med anledning av vad som anförs i motionen 1973: 1080 anmärker DON att redan nu finns möjlighet att utfå domen i flera exemplar enligt 12 § expeditiionskungörelsen. Förekommer flera parter på någondera sidan, men för de inte gemensam talan, skall utan vidare utfärdas separata expeditioner.

Göta hovrätt anser att ett genomförande av motionsförslagen om parts rätt att erhålla ett exemplar av dom utan kostnad inte skulle nämnvärt komma att öka domstolarnas arbetsbelastning. Hovrätten ifrågasätter också om inte nu gällande expeditiionsavgifter överstiger självkostnadspriset beroende på att domstolarna förfogar över modern kopieringsapparat. Hovrätten anser emellertid att en lösning av frågan i överensstämmelse med motionärernas förslag främst torde vara beroende av statsfinansiella överväganden. Utan närmare utredning i detta avseende anser sig hovrätten inte kunna uttala sig i frågan. Frågan om part som har ombud skall ha eget exemplar av dom och andra rättegångshandlingar anser hovrätten liksom när det gäller kallelse beröra förtroendet mellan part och ombud. Enligt hovrättens mening medför nuvarande bestämmelser regelmässigt inga olägenheter och synes fullt betryggande från rättssäkerhetssynpunkt.

Hovrätten för Nedre Norrland framhåller att genom den rättshjälpsreform, som nyligen trätt i kraft, parts rätt att erhålla dom och annan expedition utan kostnad vidgats i inte obetydlig omfattning. Hovrätten anser att det inte gärna kan komma i fråga att nu — med frångående av sålunda nyligen fattade beslut i fråga om parter skyldighet att bidra till det allmännas kostnader för rättsskipningen — medge parterna befrielse från expeditiionsavgifter i vidare mån än som anges i nämnda lagstiftning. Att underrättelse om meddelande av dom, protokoll och andra rättegångshandlingar endast sänds till ombudet anser hovrätten ligga bäst i linje med partens önskemål när ombud anlitas. Rent praktiska överväganden talar vidare för en dylik ordning enligt hovrätten. Det skulle säkerligen vara olämpligt om domstolen samtidigt kommunicerade med såväl parten som ombudet. En olycklig splittring skulle enligt hovrättens mening kunna föranledas härav. Hovrätten finner därför ej skäl till ändring av gällande regler.

Stockholms tingsrätt framhåller att protokoll beställs endast i begränsad omfattning samt att beställare nästan uteslutande är ombud.

Eftersom det sätts upp minst ett protokoll i varje mål skulle enligt tingsrätten en föreskrift om översändande utan särskild begäran av protokoll till både part och ombud medföra ett ganska betydande merarbete för tingsrättens tvistemålskanslier, bestående i minst två ytterligare försändelser per mål. Med hänsyn till att protokoll inte ger och inte heller skall ge annat än en mycket schematisk bild av händelseförloppet vid en förhandling ifrågasätter tingsrätten om tillgång till protokollet verkligen kan anses så betydelsefull för part att han bör erhålla det utan föregående beställning. Enligt tingsrättens mening borde det vara tillräckligt om parten exempelvis på kallelse underrättades om att protokoll kan erhållas på begäran.

Även i fråga om tillhandahållande av dom anser tingsrätten att ett tillmötesgående av motionskraven skulle medföra ett inte obetydligt merarbete för domstolens tvistemålskanslier. Detta skulle emellertid kompenseras i viss mån av ett bortfall på tingsrättens aktuarikontor av det arbete som består i debitering och expediering av domar till lösenskyldiga parter och beställare. Tingsrätten anser att merarbetet totalt inte torde bli så stort att det medför behov av ökad arbetskraft under förutsättning att domarna får sändas i vanligt brev. Tingsrätten ifrågasätter dock behovet av att part alltid skall få ett eget exemplar av dom. Enligt tingsrätten måste det anses åligga ombudet att tillse att huvudmannen snarast möjligt får tillfälle att läsa domen, och så sker helt säkert i de flesta fallen. Tingsrätten påpekar också att förutom ökat arbete ett tillgodoseende av förslagen skulle medföra extrakostnader för papper och kopiering.

Om motionsförslagen även avser mål om lagsökning och betalningsföreläggande skulle enligt tingsrätten ett bifall innebära att beslut och utslag fick sändas till samtliga inblandade i stället för som nu till blott sökande eller dennes ombud.

Tingsrätten fortsätter:

I vissa fall torde emellertid ett bifall till motionerna inte medföra någon arbetsökning. Detta gäller beträffande dels gemensamma ansökningar om hem- och äktenskapsskillnad, dels ärenden, dels ock beslut meddelade i mål utan förhandling. Vad först angår gemensamma ansökningar erhåller vardera maken, då dom meddelas i sådana mål, skriftliga underrättelser härom med uppgift att domen finns tillgänglig på rättens kansli. Sedan domen vunnit laga kraft sänds denna till ingivaren, vilken i många fall är ett ombud. I denna typ av mål förekommer emellertid oftast endast ett ombud, som i praktiken fungerar som gemensamt ombud för båda makarna. Det skulle således i varje sådant mål behöva framställas och expedieras ytterligare två domar. För närvarande meddelas ca 260 sådana domar per månad, dvs. 60—70 domar per familjerättsavdelning och månad. — Om domen expedieras till parterna samma dag den meddelas, skulle emellertid underrättelse inte behöva utsändas. — Motsvarande betraktelsesätt torde vidare kunna anläggas på de flesta domstolsärenden. Vad slutligen angår beslut meddelade i mål utan för-

handling erhåller part eller i vissa fall parterna underrättelse om beslutet. Såsom exempel kan nämnas beslut om avvisande av stämningsansökan eller avskrivandet av mål.

Riksrevisionsverket anser att ett genomförande av motionsförslagen att såväl part som ombud skall erhålla kopior av domar m. m. skulle — förutom visst inkomstbortfall för staten — komma att medföra ett betydande merarbete för domstolarna med kopiering och expediering av handlingarna. Riksrevisionsverket påpekar vidare att kostnaderna för expeditiionsavgifter i regel torde vara relativt ringa i förhållande till hela processkostnaden samt att de fall, där det från ekonomisk synpunkt är angeläget att befria part från kostnaden för expedition, tillgodosetts genom rättshjälpsreformen. Riksrevisionsverket avstyrker därför motionsförslagen men anser att vissa av motionärernas syften skulle kunna tillgodoses genom ändring av expeditiionskungörelsens bestämmelser om lösningsplikt, vilka otvivelaktigt innebär en belastning för den rättssökande allmänheten och även kan medföra att handlingar skrivs av eller kopieras i onödan. Riksrevisionsverket anser därför att en närmare utredning synes böra göras huruvida part kan befrias från skyldighet att lösa handlingar och i stället om han så önskar få ett exemplar av handlingen mot avgift såsom för avskrift.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare anser att de skäl som åberopats till stöd för avgiftsplikt enligt expeditiionskungörelsen alltför synes vara aktuella. Föreningen påpekar också att genom den nya rättshjälpslagen kommer en större krets än de som tidigare kunnat erhålla fri rättegång att få tillgång till fria expeditioner. Enligt föreningen är kostnaden för en dom i allmänhet ej högre än att den väl kan bäras av dem som ej får rättshjälp. Kostnadsskäl synes därför föreningen ej böra föranleda ändring i gällande regler om expeditiionsavgift för tvistemålsdomar. Ej heller anser föreningen att kontakten mellan ombud och klient kan underlättas genom ett slopande av avgiftsplikten.

Sveriges advokatsamfund framhåller att någon olägenhet i påtaglig omfattning ej torde ha föranletts av att endast ombudet får ett exemplar av dom.

Fullföljd av talan

Som framgått av det föregående anser *DON* redan av arbetsekonomiska skäl att ett delgivningsförfarande inte bör förekomma i aktuellt hänsende. Den i motionen 1973: 1080 föreslagna ordningen i fråga om fullföljdstidens beräkning skulle enligt *DON*:s mening medföra ovisshet i fråga om när domen vinner laga kraft. Detta skulle i sin tur innebära osäkerhet och besvär för parterna samt svårigheter för domstolen bl. a. när det gäller lagakraftbevis. *DON* avstyrker bestämt bifall till motionen i denna del.

Göta hovrätt anser att en ändring av utgångspunkten för beräkning av fullföljdstiden inte skulle överensstämma med rättegångsbalkens uppbyggnad. Verkställighet av dom skulle exempelvis kunna uppskjutas på obestämd tid om part ej kan delges domen. Enligt hovrättens mening är rättegångsbalkens regler i förevarande avseende helt tillfredsställande.

Hovrätten för Nedre Norrland framhåller, att de speciella fullföljdsregler, enligt vilka tiden för överklagande räknas från delgivningsdagen, är betingade av den särskilda processordning som gäller i dessa fall och inte lämpar sig till efterföljd i den allmänna processen. Mot det i motionen 1973: 1080 framlagda förslaget att fullföljdstiden skall räknas från delgivningsdagen invänder hovrätten också att det förorsakar besvär och osäkerhet då det gäller att avgöra om tiden för överklagandet gått till ända vid utfärdande av lagakraftbevis m. m. Enligt hovrättens mening finns det ingen anledning att överväga ändring av fullföljdsreglerna i angivet hänseende.

Stockholms tingsrätt framhåller att ett genomförande av förslaget om ändrade fullföljdsregler skulle medföra att domstolen fick ombesörja delgivning av domen, vilket skulle innebära ett högst betydande merarbete med åtföljande behov av personalförstärkning. Tingsrätten ifrågasätter nödvändigheten av en ändring i gällande regler och anser att förslaget ej är genomförbart i praktiken utan betydande ändringar.

Föreningen Sveriges tingsrättsdomare påpekar att det är av yttersta vikt att tidpunkten, från vilken fullföljdstiden skall räknas, är bestämt angiven. Motionsförslaget skulle enligt föreningen medföra att tidpunkten beträffande varje part blir beroende av när delgivning skett och skulle dessutom innebära andra nackdelar.

Sveriges advokatsamfund framför i huvudsak samma synpunkter som domareföreningen.

Publicering av domar, m. m.

DON framhåller att hela problematiken med publiceringen av rättsfall f. n. övervägs inom justitiedepartementet med sikte på att med hjälp av moderna tekniska hjälpmedel på ett bekvämare och billigare sätt än hittills få fram tryckta rättsfallssamlingar. Bl. a. är uppmärksamheten inriktad på att finna en tillfredsställande ordning för publicering av hovrättsavgöranden, som f. n. bara i mycket begränsad omfattning återges i Svensk Juristtidning.

Utskottet

I detta betänkande behandlas två motioner som tar upp olika frågor rörande expediering av domstolshandlingar till parter.

I motionen 1973: 263 framhålls att föreliggande skyldighet att betala avgift för att utfå domen i ett mål kan medföra avsevärda kostnader

för enskild part. Enligt motionärerna bör parterna personligen erhålla en kopia av domen utan kostnad. De framhåller också att kontakten mellan klient och ombud skulle underlättas om dessa fick var sin kopia av domen. Motionärerna påpekar vidare att det till följd av bestämmelserna om rättegångsombuds behörighet att motta delgivning av handlingar förekommit att exempelvis skilsmässor och ägotvister handlagts utan att parterna personligen varit närvarande. Enligt motionärerna underrättas nämligen ofta parterna inte om tidpunkten för förhandling eller också kallas endast ombuden, vilka underlåter att underrätta sina klienter. Det förekommer också att endast ombuden och alltså inte parterna personligen får underrättelse om när dom i målet meddelas. Motionärerna, som anser att de påtalade problemen inte minst från rättssäkerhetssynpunkt är allvariga, yrkar att riksdagen dels hos Kungl. Maj:t begär förslag om att domstol alltid skall tillställa parterna personligen en kopia av domen utan kostnad, dels som sin mening uttalar att domstol alltid skall låta den enskilde parten få egen kallelse till förhandling även när talan förs genom ombud.

Även i motionen 1973:1080 hemställs att riksdagen begär förslag om att alla parter och ombud utan särskild beställning och kostnad skall erhålla var sitt exemplar av kallelse till förhandling och av dom. Därjämte yrkas att parterna och deras ombud på samma sätt skall tillställas protokoll från förhandling och vadeinlagor samt att tiden för överklagande skall räknas från den tidpunkt då berörd part genom skriftlig delgivning av domen rimligen bort ta del av dess innehåll. Till stöd för yrkandena anför motionärerna att det från rättssäkerhetssynpunkt borde vara angeläget att såväl parterna som deras ombud verkligen får del av handlingarna i ett mål. Motionärerna påpekar att om parten och hans ombud bor på skilda orter det kan medföra besvär och kostnader för parten att personligen uppsöka ombudet och få del av handlingarna och läget i målet. Är förhållandet mellan ombudet och klienten mindre gott ökar svårigheterna. Ett ytterligare skäl för att parten själv skall få ett exemplar av domen är enligt motionärerna att parten bättre än ombudet känner till de grundläggande omständigheterna i målet och därför bäst kan avgöra om de refererats riktigt eller ej. Vidare kan det förhållandet att parten får kännedom om domens innehåll förhindra oegentligheter från ombud som har fullmakt att uppbära utdömda belopp. I motionen påpekas också att parter med fri rättegång, som för gemensam talan, är berättigade till endast ett exemplar av domen. Slutligen anser motionärerna att domar av mer allmänt intresse bör finnas tillgängliga för allmänheten på bibliotek.

I det följande behandlar utskottet i skilda avsnitt de olika frågor som innefattas i motionerna. Beträffande gällande rättsregler av intresse hänvisas i huvudsak till redogörelsen ovan.

Kallelse till förhandling

Gällande regler om parts närvaro vid förhandlingar, utfärdande av kallelse och delgivning innebär bl. a. att part som saknar ombud alltid skall delges kallelse till förhandling samt att part som har ombud i de flesta fall erhåller egen kallelse. Med anledning av uppgiften i motionen 1973: 263 att skilsmässor avgjorts utan att parterna personligen närvarit bör framhållas att i mål angående hemskillnad eller äktenskapskillnad liksom i övriga familjemål parterna regelmässigt kallas att inställa sig personligen såvida de inte redan före processen är överens i samtliga frågor. Om samarbetet mellan ett ombud och hans huvudman fungerar på rätt sätt torde några olägenheter i allmänhet inte uppkomma av att endast ombudet får kallelse till förhandlingar. Som flera remissinstanser framhållit ingår det nämligen i ombudets skyldigheter gentemot sin huvudman att hålla denne underrättad om processens förlopp och att informera honom om förekommande rättegångsförhandlingar. Försummelse härvidlag kan såvitt gäller advokater beivras av Sveriges advokatsamfund.

Mot denna bakgrund bör enligt utskottets mening det i motionerna väckta spörsmålet om parts personliga kännedom om och närvaro vid förhandling väsentligen ses som en fråga som berör förhållandet mellan ombudet och hans huvudman. Förekommande olägenheter med nuvarande ordning torde därför i första hand böra lösas genom förbättring av kontakten dem emellan. Med hänsyn till frågans betydelse inte minst från rättssäkerhetssynpunkt bör emellertid även andra åtgärder övervägas. Att, såsom motionärerna synes mena, i alla situationer genom personlig delgivning kalla parterna till förekommande förhandlingar kan enligt utskottets mening inte komma i fråga med hänsyn till det merarbete för domstolarna och den kostnadsökning i övrigt för det allmänna som ett sådant förfarande skulle medföra. En tänkbar utväg är däremot — som DON föreslagit — att i vanligt brev tillställa part, vars personliga närvaro ej påkallas, en kopia av kallelsen med uttrycklig crinran om att han ej är skyldig inställa sig personligen. En annan möjlighet är att parten — i likhet med vad som för närvarande gäller enligt delgivningslagen då handlingen lämnas till annan än den sökte — underrättas genom vanligt brev om att ombudet mottagit delgivning av kallelse. De närmare övervägandena härvidlag synes emellertid ligga inom ramen för den översyn av delgivningsbestämmelserna som sedan år 1972 verkställs av en särskild sakkunnig. Någon viss lösning bör därför inte nu förordas. Av enahanda skäl bör motionerna i denna del ej föranleda någon riksdagens åtgärd.

Protokoll och dom

Föreliggande skyldighet att erlægga expeditionsavgift för protokoll och domar m. m. i mål vid allmän domstol har ansetts vila på grundsatsen att den som vänder sig till domstol och tar dess arbetskraft i anspråk också skall bidra till täckande av den kostnad som han härigenom orsakar det allmänna.

Enligt utskottets mening kan denna grundsats sägas ha fått förnyad aktualitet genom den förra året av statsmakterna beslutade reformen av samhällets rättshjälp. En grundläggande princip bakom reformen är nämligen att den som erhåller rättshjälp efter förmåga skall bidra till kostnaderna härför. Motionärernas önskemål har genom reformen så till vida tillgodosetts att enskild parts möjligheter att utan särskild kostnad erhålla domar, protokoll och andra handlingar betydligt vidgats. Om parten är utesluten från möjligheten att få rättshjälp, torde han i allmänhet ha ekonomiska förutsättningar att erlægga erforderliga expeditionsavgifter, vilka för övrigt oftast utgör en ringa del av hela processkostnaden. Beaktas bör också att såvitt gäller tvistemål om mindre värden motionärernas önskemål i viss utsträckning kommer att tillgodoses om den i prop. 1973: 87 förutskickade befrielsen från avgift för dom i sådant mål genomförs.

Utöver dessa mera allmänna synpunkter kan mot ett genomförande av motionsförslagen åberopas skäl av bl. a. statsfinansiell natur. En skyldighet för domstol att alltid tillställa både parten och hans ombud domar och protokoll skulle som DON framhållit innebära ett inte oväsentligt inkomstbortfall för staten — av DON uppskattat till omkring 2 milj. kr. årligen — samt medföra betydande merarbete för domstolarna. Även domstolarnas kostnader för postförsändelser skulle öka. Ett tillgodosende av önskemålet i motionen 1973: 1080 att domar skall delges parterna skulle även medföra en betydande ökning av samhällets kostnader för delgivningsförfarandet. Beaktas bör också att om part som har ombud skulle tillställas ett eget exemplar av alla protokoll från förhandlingar parten skulle kunna förledas att agera självständigt i processen utan att rådgöra med ombudet och härigenom försvåra processföringen, eventuellt till sin egen nackdel. Slutligen bör påpekas att protokoll från förhandling inte skall ge och som regel ej heller ger annat än en mycket schematisk bild av händelseförloppet vid förhandlingen.

Mot bakgrund av det anförda finner utskottet i likhet med remissinstanserna att övervägande skäl talar mot förslaget att part i alla mål kostnadsfritt skall tillställas dom och protokoll. Angeläget är emellertid såsom motionärerna framhåller att part inte hålls i okunnighet om tidpunkten för och innehållet i de domstolsavgöranden som berör honom. För brottmålsens del innebär gällande regler om meddelande av

dom och slutligt beslut samt om underrättelse till tilltalad om dom och beslut enligt utskottets mening tillfredsställande garantier för att den tilltalade alltid underrättas om utgången i målet och om vad han har att iakttä för att få saken prövad i högre instans. Några motsvarande garantier kan ej anses föreligga för tvistemålen. Att den situationen kan uppkomma att part i tvistemål — främst kanske svarande som saknar ombud — ej ens får kännedom om att målet avgjorts framstår inte minst från rättssäkerhetssynpunkt som betänkligt, och utskottet ser därför med tillfredsställelse att DON avser att åtminstone för de mest frekventa tvistemålen och då främst familjemålen söka få fram formulär för domslut motsvarande dem som används i brottmål för att underrätta den tilltalade om utgången. Dessa formulär skulle kunna användas för ett underrättelseförlärande i tvistemål liknande det som f. n. tillämpas i brottmål. En sådan ordning skulle enligt utskottets mening i väsentlig mån tillgodose syftet med motionsförslagen. De ytterligare överväganden som härvidlag erfordras kan som DON framhållit lämpligen ske i samband med det fortsatta arbetet med att utforma domsformulär. Någon riksdagens åtgärd i anledning av motionerna i denna del synes ej erforderlig.

Fullföljd av talan

I såväl brottmål som tvistemål gäller som huvudregel att tiden för fullföljd av talan mot dom eller beslut räknas från den dag avgörandet meddelades. I fråga om sådana domstolsbeslut, som inte innebär att domstolen skiljer målet ifrån sig och som ej meddelas vid någon förhandling, räknas dock fullföljdstiden från den dag beslutet delgavs vederbörande part.

I ärenden inför hyresnämnd gällde tidigare en regel av i huvudsak samma innebörd som nu förordas i motionen 1973: 1080 för mål och ärenden vid de allmänna domstolarna, nämligen att fullföljdstiden skulle räknas från dagen för delgivning av avgörandet. Efter ändring i jordabalken, som trätt i kraft den 1 juli 1973, skall numera fullföljdstiden i hyrestvister räknas från den dag avgörandet meddelades. Under förarbetena till lagändringen framhölls att den tidigare gällande ordningen innebar påtagliga nackdelar. Sålunda dröjde det ofta länge innan det blev klarlagt huruvida nämndens beslut stod fast eller ej. Vidare kunde part utsträcka klagotiden genom att försvåra delgivningsförfarandet, vilket var särskilt otillfredsställande i de fall då motparten hade ett starkt intresse av att tvistefrågan snabbt avgjordes. Otillfredsställande var också att klagotiden kunde bli olika för parterna. Slutligen medförde skyldigheten att delge beslut en betydande arbetsbörda för hyresnämndskanslierna.

Vad sålunda för hyrestvisternas del anförts om nackdelarna med en fullföljdsordning, enligt vilken klagotiden räknas från delgivningsdagen,

är enligt utskottets mening giltigt även beträffande mål och ärenden inför allmän domstol. Beaktas bör också att syftet med motionärernas förslag i väsentlig mån skulle tillgodoses genom det av utskottet i föregående avsnitt förordade underrättelseförfarandet i tvistemål. Mot denna bakgrund avstyrker utskottet — i likhet med samtliga remissinstanser som yttrat sig i förevarande fråga — bifall till motionen 1973: 1080 i denna del.

Vad härefter angår den i motionen 1973: 1080 upptagna frågan om översändande av vadeinlagor till parter och ombud må framhållas att fullföljdsinlagor i brottmål och tvistemål alltid skall delges motparten för yttrande samt att dennes genmäle skall delges klaganden. I besvärsmål däremot föreligger inte någon absolut skyldighet för domstol att delge motparten fullföljdsinlagen. Har delgivning ej skett får överrätten emellertid inte ändra det överklagade avgörandet såvitt gäller motpartens rätt. Om part har ombud, är denne behörig att motta delgivning av fullföljdsinlagor.

Frågan om part som har ombud alltid skall tillställas ett eget exemplar av fullföljdsinlagor berör liksom det tidigare behandlade spörsmålet om expediering av kallelser till förhandling ytterst förhållandet mellan ombudet och hans huvudman. Som flera remissinstanser framhållit torde det ingå i ombudets skyldigheter gentemot huvudmannen att hålla denne underrättad om processens förlopp; i särskilt hög grad gäller det sagda om fråga är om en så viktig händelse som att motparten överklagat. Det kan för övrigt förutsättas att ombud som skall yttra sig över motpartens fullföljdsinlagen ofta måste inhämta sin huvudmans synpunkter.

Förslaget om en generell skyldighet för domstolarna att sända avskrifter av fullföljdsinlagor synes inte ägnat att komma till rätta med de undantagsfall då ett ombud undanhåller sin huvudman information. Beaktas bör också att — som framhållits i föregående avsnitt — part som erhåller avskrifter av protokoll och inlagor kan förledas att agera självständigt utan att rådgöra med ombudet och härigenom försvåra processföringen. Med hänsyn härtill och då gällande ordning enligt remissinstanserna i allmänhet inte vållar några olägenheter avstyrker utskottet motionen 1973: 1080 även i denna del.

Publicering av domar, m. m.

Med anledning av önskemålet i motionen 1973: 1080 om att domar av allmänt intresse skall tillhandahållas på bibliotek vill utskottet framhålla att det naturligtvis är angeläget att allmänheten har möjlighet att följa verksamheten vid domstolarna. I stort tillgodoses detta intresse genom reglerna om allmänna handlingars och domstolsförhandlingars offentlighet.

Genom rättegångsbalkens bestämmelser om dombok, aktbildning och

förande av dagbok är det vidare sört för att den, som vid personligt besök på en domstol önskar ta del av en viss handling, snabbt skall kunna tillhandahållas denna. Av betydelse i sammanhanget är också att sådana avgöranden från högsta domstolen och hovrätterna, som bedöms vara av allmänt intresse, regelbundet publiceras i tryckta rättsfallssamlingar, vilka i allmänhet finns tillgängliga på större bibliotek. Ytterligare kan nämnas att frågan om publicering av rättsfall f. n. övervägs inom justitiedepartementet med sikte på att få fram tryckta rättsfallssamlingar på ett enklare och billigare sätt än f. n.

Möjlighet föreligger sålunda för allmänheten att i en utsträckning, som väsentligen tillgodoser önskemålen i motionen 1973: 1080, följa och få inblick i domstolarnas verksamhet.

Utskottets hemställan

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionerna 1973: 263 och 1973: 1080.

Stockholm den 30 oktober 1973

På justitieutskottets vägnar

ASTRID KRISTENSSON

Närvarande: fru Kristensson (m), fröken Bergegren (s), herr Dockered (c), fröken Mattson (s), herrar Larfors (s), Jönsson i Malmö (s), fru Hjelm-Wallén (s), herr Polstam (c), fru Bergander (s), herrar Schött (m), Fransson (c), Petersson i Röstånga (fp), Henmark (fp), Alf Petersson i Malmö (s) och Lövenborg (vpk).

Reservation

av herr Lövenborg (vpk) som anser

dels att den del av utskottets yttrande som börjar på s. 21 med orden "*Kallelse till*" och slutar på s. 24 med orden "*denna del*" bort ha följande lydelse:

Kallelse till förhandling

Gällande regler om parts närvaro vid förhandlingar, utfärdande av kallelse och delgivning innebär bl. a. att part som saknar ombud alltid skall delges kallelse till förhandling samt att part som har ombud i de flesta fall erhåller egen kallelse. Med anledning av uppgiften i motionen 1973: 263 att skilsmässor avgjorts utan att parterna personligen närvarit bör framhållas att i mål angående hemskillnad eller äktenskapsskillnad liksom i övriga familjemål parterna regelmässigt kallas att inställa sig

personligen såvida de inte redan före processen är överens i samtliga frågor. Även om sålunda part oftast får en egen kallelse till förhandling, kan det som motionärerna framhåller inträffa att part med ombud hålls i okunnighet om att förhandling inför domstol skall förekomma. En sådan ordning framstår inte minst från rättssäkerhetssynpunkt som betänkelig. Enligt utskottets mening är det angeläget att part även om han har ombud i vidaste möjliga mån får insyn i rättegångens förlopp. Ett genomförande av motionsförslagen i nu ifrågavarande del skulle garantera att parten erhöll sådan insyn och skulle — som Advokatsamfundet framhållit i remissyttrande — bidra till stärkande av den enskilde medborgarens rättstrygghet. Med hänsyn till att det endast i relativt begränsat antal fall torde bli aktuellt att utfärda en extra kallelse torde kostnadsskäl ej utgöra hinder mot att tillgodose motionärernas önskemål. Utskottet tillstyrker alltså motionerna i denna del.

Protokoll och dom

Som motionärerna påpekar kan gällande regler om meddelande av dom och expediering av domar medföra att ombud men ej parterna personligen får kännedom om att dom i målet meddelats. Särskilt gäller det sagda parterna i tvistemål. Även om part får meddelande om att dom avkunnats, kan det ofta orsaka honom åtskilligt besvär och kostnader att uppsöka ombudet för att ta del av handlingarna. Är förhållandet dem emellan mindre gott kan än större svårigheter uppstå. I tvistemål kan också parterna drabbas av avsevärda och oförutsedda kostnader till följd av föreliggande skyldighet att erlagga avgift för att utfå domen.

Utskottet delar motionärernas uppfattning att de påtalade problemen inte minst från rättssäkerhetssynpunkt är allvarliga. Starka skäl talar därför för att part alltid bör erhålla ett eget domsexemplar utan kostnad. Angeläget är även att part får tillgång till protokoll, så att han i erforderlig omfattning kan följa processens förlopp. En sådan ordning skulle vara ägnad att underlätta kontakten mellan klient och ombud och bespara parten onödiga besök hos ombudet. Parten känner bättre än ombudet de grundläggande omständigheterna i målet och kan bäst avgöra om de relaterats riktigt i domen eller ej. Om de får var sitt exemplar av domen, kan var och en av dem i lugn och ro penetrera resultatet och avgöra om talan skall fullföljas. Om part personligen erhöll kännedom om domens innehåll, skulle detta som framhålls i motionen 1973: 1080 också kunna bidra till att förhindra oegentligheter från ombudets sida beträffande utdömda belopp. För att säkerställa att parten verkligen erhåller domen bör den delges honom.

En skyldighet för domstolarna att tillställa parterna dom och protokoll utan kostnad skulle givetvis medföra ett visst inkomstbortfall för stats-

verket och merarbete för domstolarna. Som Göta hovrätt framhållit kan det ifrågasättas om inte gällande expeditionsavgifter överstiger självkostnadspriset för ett exemplar eftersom domstolarna förfogar över modern kopieringsapparat. Beaktansvärt är även att enligt vad Stockholms tingsrätt anfört det merarbete för domstolarna, som skulle förorsakas av ett genomförande av motionsförslagen, i viss mån skulle kompenseras av ett bortfall av det arbete som består i debitering och expediering av domar till lösensskyldiga parter och beställare samt att alltså totalt sett något merarbete ej skulle uppkomma för domstolarna. Mot bakgrund av det anförda anser utskottet att kostnadsskäl ej utgör något hinder för att genomföra motionsförslagen.

Utskottet tillstyrker alltså motionerna även i denna del.

Fullföljd av talan

I såväl brottmål som tvistemål gäller som huvudregel att tiden för fullföljd av talan mot dom eller beslut räknas från den dag avgörandet meddelades. I fråga om sådana domstolsbeslut som inte innebär att domstolen skiljer målet ifrån sig och som ej meddelas vid någon förhandling, räknas dock fullföljdstiden från den dag beslutet delgavs vederbörande part.

Enligt utskottets mening kan gällande regler om fullföljdstidens beräkning medföra att part, som ej i tid får kännedom om domens innehåll, går förlustig sin rätt att få saken prövad av högre instans. Ett genomförande av motionsförslagen om expediering av domar till parterna skulle givetvis i viss mån vara ägnat att motverka att sådana situationer uppkommer men skulle naturligtvis inte skapa garantier för att part alltid blev bevarad i sin rätt att fullfölja målet. Från rättssäkerhetssynpunkt framstår det som synnerligen angeläget att part alltid har möjlighet att överklaga ett avgörande som gått honom emot. Utskottet delar därför uppfattningen i motionen 1973: 1080 att fullföljdstiden bör räknas från den tidpunkt då part genom skriftlig delgivning av domen rimligen bort ha tagit del av dess innehåll.

Vad härefter gäller det i samma motion upptagna spörsmålet om översändande av vadeinlagor till parten personligen, vill utskottet hänvisa till vad utskottet i tidigare avsnitt anfört om angelägenheten av att part får insyn i processens förlopp.

På anförda skäl tillstyrker utskottet motionen 1973: 1080 även i nu berörd del.

dels att utskottet bort hemställa

att riksdagen med bifall till motionen 1973: 1080 och i anledning av motionen 1973: 263 hos Kungl. Maj:t hemställer om förslag till sådana ändringar i berörda författningar och kun-

görelser att *dels* alla parter och deras ombud vid mål i svenska domstolar, utan särskild hemställan eller kostnad för mottagarna, från domstolarna erhåller var sitt exemplar av följande handlingar i kopior: kallelse till förhandling, protokoll från förhandling, dom och vadeinlagor, *dels* tiden för överklagande av dom räknas från den tidpunkt då berörd part, genom skriftlig delgivning av domen med rekommenderad postförsändelse, rimligen bort ha tagit del av domens innehåll.